

8. Освітні технології / За заг. ред. О.М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2001. – 256 с.
9. Пономарев Я. А. Психология творения. – М.: Моск. психолого-соц. ин-т; Воронеж: МОДЭК, 1999. – 480 с.
10. Скаткин М.Н., Лернер И.Я. О методах обучения // Сов. педагогика. – 1965. – № 3. – С.18.

*Анотація*

*У статті розглядаються психолого-педагогічні аспекти вдосконалення граматичного ладу мовлення учнів 7-9 класів засобами стилістичного аналізу складних синтаксичних конструкцій, що може інтенсифікувати рівень мовної підготовки та мовленнєвої компетенції учнів. Творчий підхід до організації мовленнєвої діяльності спрямований на продуктивне вирішення проблеми і водночас є цілісною, ієрархічно побудованою системою. На розвиток граматичного ладу мовлення особистості суттєво впливає комунікативно-діяльнісний підхід до навчання.*

*Аннотация*

*В статье рассматриваются психолого-педагогические аспекты усовершенствования грамматического строя речи учащихся 7-9 классов путем стилистического анализа сложных синтаксических конструкций, что может интенсифицировать уровень языковой подготовки и речевой компетентности школьников. Творческий подход к организации речевой деятельности характеризуется нацеленностью к продуктивному решению проблемы и становится целостной, иерархически построенной системой. На развитие грамматического строя речи личности существенно влияет коммуникативно-деятельностный подход к обучению.*

©2007

Ліпська С.Л.

**МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МУЗИЧНО-ВИКОНАВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ  
УЧНІВ ПОЗАШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**

**Постановка проблеми у загальному вигляді...** В час національного відродження та інтенсивної інтеграції нашої держави у світове товариство виховання гармонійно розвиненої особистості, підвищення її інтелектуального й духовного рівня, задоволення найбільш загальних соціально-ціннісних сподівань набуває вирішального значення для розвитку країни. Багатоміліардна історія людства засвідчує, що у цьому процесі істотною і незмінною роллю відводиться мистецтву. Це дає підстави говорити про виняткове значення мистецької освіти. Як стверджує О.П.Рудницька, саме мистецька освіта спрямована на розвиток у людини спеціальних здібностей і смаку, естетичного досвіду і ціннісних орієнтацій, здатності до спілкування з художніми цінностями у процесі активної творчої діяльності та вдосконалення власної почуттєвої культури. [5, с.29-30]

Початковий етап мистецької освіти реалізується у спеціалізованих позашкільних закладах, діяльність котрих як ланки безперервної освіти з кожним роком набуває все більш різнобічного, комплексного характеру. [4] Результативність освітнього процесу досягається шляхом поєднання змісту навчальних предметів, оптимального вибору засобів педагогічного впливу, ефективної організації навчально-пізнавальної та художньо-творчої діяльності учнів, що потребує вивчення багатого мистецько-педагогічного досвіду, вмілого застосування інноваційних методик та виховних технологій.

**Аналіз публікацій і досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми...** Різні аспекти організації мистецької освіти неодноразово ставали предметом наукових досліджень. Теоретико-методологічні основи музичного навчання, пріоритетні підходи щодо змістовного наповнення цього процесу викладено в працях Е.Абдулліна, Ю.Алієва, Н.Дьяченко, І.Котляревського, Д.Кабалевського, В.Крюкової, А.Лагутіна, О.Михайличенко, О.Ростовського, О.Рудницької, Г.Падалки, Л.Школяр. Значно збагатили науково-методичну думку й педагогічну практику роботи Н.Ветлугіної, Л.Виготського, О.Дем'янчука, Н.Терентьєвої, Р.Тельчарової, Л.Шеремет, де підкреслюється зростання ролі мистецтва як важливого засобу формування особистості.

Проблеми розвитку творчих здібностей та музично-естетичної культури школярів, активізації їх інтересу та ціннісного відношення до музичного виконавства досліджували Н.Гузій, О.Грисюк, С.Жуков, А.Король, Т.Кротова, Л.Кузьминська, М.Матковська, В.Рагозіна, К.Стецюк, Т.Турчин, О.Щолокова, В.Холоденко. Безпосередньо питання методики навчання гри на фортепіано розглядали О.Алексєєв, Т.Беркман, Т.Воробкевич, А.Гольденвейзер, Н.Любомудрова, К.Мартінсен, Б.Міліч, Г.Нейгауз, Б.Печерський, Г.Прокоф'єв, Е.Тимакін, Г.Ципін, А.Щапов та ін.

**Формулювання цілей статті...** Високо оцінюючи наукове та практичне значення результатів проведених досліджень зазначимо, що актуальними залишаються пошуки оптимальних шляхів організації мистецької освіти в умовах позашкільного закладу, наповнення якісним змістом процесу музично-виконавської підготовки з метою його націленості на досягнення максимально ефективного результату у художньо-творчому розвитку особистості школяра.

**Виклад основного матеріалу дослідження...** На основі узагальнення теоретико-методичної літератури з'ясовано, що *музично-виконавська підготовка* – це багатокомпонентний, цілісний процес, спрямований на оволодіння певною системою музично-теоретичних та практично-виконавських знань, умінь та навичок, формування музично-естетичного досвіду та виконавської культури, що забезпечить досягнення найкращого результату у сприйманні, розумінні, емоційному та інтелектуальному пізнанні музичного мистецтва, а також всебічний розвиток індивідуальних та музичних здібностей особистості, її готовність до самореалізації у музично-виконавській творчості. Ефективність цього процесу значною мірою залежить від впливу та взаємодії певних факторів. До вагомих *об'єктивних* факторів слід віднести стан музичної культури суспільства, оточуюче соціокультурне середовище, набутий учнем протягом свого розвитку життєвий та музично-естетичний досвід, матеріально-культурні умови життєдіяльності. Важливими *суб'єктивними* факторами можна назвати індивідуально-психологічні особливості дитини, спеціальні музичні здібності, творчі задатки та природні технічно-виконавські якості.

Підвищення рівня навчальних досягнень школярів забезпечується гуманістичною спрямованістю організації навчально-виховної взаємодії викладача та учня, цілеспрямованим формуванням структурних компонентів (пізнавально-комунікативного, емоційно-ціннісного, мотиваційно-вольового та практично-регулятивного), перенесенням акцентів із засвоєння необхідних знань, умінь та навичок на самореалізацію особистісного творчого потенціалу. Педагогічна наука доводить, що основою навчально-виховного процесу виступає методика, без якої неможливим стає досягнення його позитивних результатів. У мистецькій освіті – це “творчість викладача в організації емоційно-інтелектуальної діяльності учнів з метою привласнення морально-естетичного змісту музичного мистецтва та розкриття механізму перетворення явищ та фактів об'єктивного світу в музичні образи в єдності змісту, форми та засобів виразності” [2, с.71].

Враховуючи домінуючі у сучасній педагогіці концептуальні положення про цілісність та системність педагогічного процесу, посилення спрямованості його змісту на комплексне здійснення трьох провідних функцій – освітньої, виховної та розвиваючої; інтегративний підхід до викладання дисциплін, забезпечення активно-творчої діяльності суб'єкта навчання, були визначені основні підходи щодо *методичного забезпечення* ефективності процесу музично-виконавської підготовки в умовах позашкільного закладу:

- визнання учня головним суб'єктом навчально-виховного процесу, що передбачає розкриття його неповторної індивідуальності, задоволення різноманітних потреб та можливості творчої самореалізації;
- створення цілісної системи музично-виконавської підготовки за рахунок впровадження інтегрованого підходу, націленого на ліквідацію відокремленості виконавських та музично-теоретичних дисциплін;
- залучення учнів до активної та цілеспрямованої участі в різних видах музичної діяльності при посиленні фактору їх комплексної взаємодії;
- формування активно-творчого відношення учнів до музично-виконавської діяльності шляхом розкріпачення творчих можливостей та розвитку інтерпретаційного мислення.

Практична реалізація визначених методичних положень відбувалась поетапно під час проведення формувального експерименту. Кожен з трьох етапів став логічним продовженням попереднього, характеризувався певною метою та завданнями. Особливості їх змістовного наповнення відбилися в розробленій системі музично-творчих завдань, які надали змогу об'єднати інформаційно-пізнавальну та художньо-творчу діяльність учнів, спрямувати їхні зусилля в русло активізації власних можливостей. Загальною метою, що об'єднувала всі етапи, виступило послідовне формування взаємопов'язаних компонентів музично-виконавської підготовки та створення установки на активно-творче відношення учнів до виконавської діяльності.

До участі в експериментальній роботі були залучені учні старших (5-7) класів, що навчались на фортепіанному відділі Вінницької дитячої музичної школи № 2. Вибір учасників експерименту зумовлювався тим, що у музичному навчанні учні-підлітки починають значно відрізнятися рівнем розвитку загальних та музичних здібностей, активністю мислення, неоднозначністю художніх інтересів та потреб, технічними можливостями. Крім того, збільшення програмних вимог, ускладнення музичної мови та фактури творів навчального репертуару на цьому етапі навчання викликають певні проблеми щодо їх розуміння та виконавського опрацювання, потребують розвитку власного творчого відношення до музичної діяльності.

З огляду на це, дослідна робота проводилась з урахуванням особливостей розвитку дітей підліткового віку, потребувала відповідної побудови та відбору навчального матеріалу, оптимального поєднання варіативних форм та методів. В основу проведення занять було покладено взаємодію різних засобів педагогічного впливу: застосування емоційно-образного подання навчальної інформації, створення на уроці проблемно-пошукових ситуацій, забезпечення можливості художнього спілкування в атмосфері творчості і співробітництва, посилення мотивації до виконавської творчості, доцільний підбір навчально-виконавського репертуару на основі врахування індивідуальних можливостей та потреб учнів, активізація різнобічного впливу музичного мистецтва на особистість.

Зміст першого етапу (*підготовчо-кумулятивного*) спрямовувався на актуалізацію та систематизацію у школярів теоретичних знань, накопичення музично-слухових вражень та узагальнення емоційно-образних асоціативних комплексів, формування оцінно-критичного ставлення та особистісного відношення до мистецьких явищ, набуття базового виконавського досвіду. Крім того, значна увага приділялась стимулюванню позитивної мотивації до музичної діяльності у тісному зв'язку з розвитком різнобічних художніх інтересів та потреб. Основною організаційною формою навчання став урок у виконавському класі, що дозволило створити необхідні умови для індивідуально-диференційованого підходу до кожного вихованця.

Перш за все необхідно було поглибити усвідомлення учнями емоційно-естетичної складової музичних творів за рахунок з'ясування смислового навантаження виражальних елементів музичної мови (мелодії, гармонії, фактури, динаміки, метроритму), розкриття їх образного змісту на рівні музичної форми або певного музичного повідомлення (мотиву, періоду, фрази, речення, розділу). Важливого значення набувало формування здатності осягати логіку музичних явищ шляхом розвитку можливості мислити, аналізувати, порівнювати, спостерігати. З цією метою, під час знайомства з музичним твором, пропонувались запитання: "Про що хотів розповісти композитор?, Які почуття викликає цей твір?, Чи переживав ти сам коли-небудь такі почуття?, Який характер твору, його образний зміст? В яких елементах музики цей зміст виражений найяскравіше? Які зміни відбуваються у розвитку музики?, Чи відповідає характер музики назві твору?, Які б ти використав виразові засоби для передачі такого змісту?".

Необхідно було також наповнити смыслом роботу за інструментом. В процесі вивчення творів основний акцент робився на засвоєнні типових закономірностей розбору нотного тексту, розвитку вміння співвідносити, узагальнювати й творчо передавати всі його елементи, досягати цільного виконання. Учні ознайомились з різноманітними видами викладу мелодії, акомпанементу, основними ритмічними та фактурними формулами, тембро-динамічним багатством звукоутворення. Поряд з цим, виховувалось вміння знаходити загальну лінію мелодичного розвитку, визначати початок та кінець фраз, відчувати їх співвідношення, міру динамічного зростання, знаходити головну кульмінацію твору, фіксувати увагу на повторенні однорідних явищ.

Для поглиблення розуміння творів музичного мистецтва використовувався прийом умовної зміни фактури, тобто її тимчасове "конспектування" (завдяки згортанню фігурацій, виокремленню гармонічної основи, мелодично-ритмічного малюнку), або "розширення" (за допомогою метричного заповнення пауз чи довгих нот). Значення цієї роботи полягає у тому, що "поступово удосконалюючи навички швидкого та осмисленого розучування, ми одночасно розвиваємо учня музикально. Це виражається у зростанні здібності чути виконувану музику у всій її багатоманітності, координувати сполучення всіх її складових елементів, відкриваючи шлях до яскравої музичної виразності" [6, с.60].

Поряд з досконалим відпрацюванням творів застосовувалась форма ескізного проходження, яка менше залежить від технічних можливостей учнів та не потребує значних витрат у часі, проте сприяє розширенню музично-слухового досвіду, закладає основи виконавського мислення [7, с.153].

З метою підвищення інтересу до виконавської творчості проводились індивідуальні бесіди з проблем музичного мистецтва, його ролі у житті людини, з'ясовувалась особистісна мета опанування музичного інструменту, доводилась практична значимість отриманих знань та навичок.

Показниками завершеності першого етапу експериментальної роботи стали: збагачення музично-естетичного кругозору, збільшення інтересу до занять, зростання ролі музично-теоретичних узагальнень та розвиток вміння мислити цілісним художнім образом, що виявилось необхідною передумовою для формування компонентів музично-виконавської підготовки та забезпечило поступовий перехід до наступного етапу дослідної роботи.

Другий етап (*змістовно-рефлексивний*) передбачав оптимальне забезпечення навчально-пізнавальної та творчої діяльності учнів. Головною метою виступила реалізація комплексного підходу до формування творчої особистості юного музиканта на основі інтеграції змісту основних музичних дисциплін. Ефективність цього процесу підвищувалась за рахунок збільшення обсягу музично-сислової інформації, її поєднання з особистісним життєвим досвідом учнів та їх потенційними можливостями.

Визначальною особливістю даного етапу було розроблення та впровадження в навчальний процес теоретико-практичного спецкурсу "Основи виконавського мистецтва", який став органічним доповненням та продовженням загальнометодичного напрямку у вихованні юних музикантів. Робота з учнями проводилась у формі групових занять, передбачала багатоваріантність, гнучкість застосування загальних та спеціальних методів навчання, нестандартних форм уроку (урок-бесіда, урок-концерт, урок-диспут, урок-презентація), що дозволило створити сприятливу атмосферу для художнього спілкування, вільного виявлення творчих можливостей.

Вивчення запропонованого курсу спрямовувалось на формування свідомого ставлення школярів до музично-виконавської діяльності через розкриття природи і закономірностей виконавського мистецтва, взаємозв'язку його історичного становлення з удосконаленням нотопису та розвитком музичних інструментів,

розгляду характерних особливостей діяльності виконавця-інтерпретатора, розуміння її творчого характеру та особливостей функціонування у сучасному житті суспільства.

Інтегрований зміст курсу включав теоретичну, практичну та творчу складові, структурування за відповідними тематичними блоками. До кожної теми уроку був відібраний спеціальний навчально-пізнавальний матеріал, який захоплював своєю цікавістю, доступністю викладу, практичною значимістю для школярів. Провідний музичний матеріал складали фортепіанні твори різних жанрів й стилевих напрямків з навчально-педагогічного репертуару шкільної програми та класичної спадщини музичного мистецтва.

Діти залучались до активної участі у різних видах музичної діяльності, а саме: сприймання музичних творів, під час якого відбувалось безпосереднє збагачення слухового досвіду та розширення естетичного світогляду; оцінювання художньої-змістовної сутності та аналіз формобудови музичних творів; розучування окремих творів або їх фрагментів; творче музикування. Суттєвою умовою успіху при цьому є органічний зв'язок та пропорційність в розвитку навичок та вмінь, що відповідають кожному виду діяльності.

Засвоєння цього курсу сприяло поглибленню розуміння сутності музичного виконавства, виробленню ціннісного відношення до різноманітних музичних явищ, посилення мотивації до здійснення різних видів музичної діяльності, озброєнню прийомами роботи з нотним текстом, свідомому опануванню технології виконавської діяльності, що в цілому позитивно вплинуло на покращення якісного аспекту музичного навчання.

Дослідно-експериментальна робота на третьому (*творчо-самостійному*) етапі була зосереджена на закріпленні й поглибленні усіх набутих музично-теоретичних знань та практично-виконавських навичок, розвитку творчої самостійності та артистичних якостей вихованців. Значна увага приділялась задоволенню потреби щодо реалізації їх музичних уявлень, забезпеченню умов здійснення самооцінки власної діяльності та осмислення її результатів.

Пошуки методичного вирішення завдань цього етапу відбувались за рахунок зміцнення стійкого інтересу до музично-виконавської діяльності, актуалізації набутого на попередніх етапах художньо-виконавського досвіду, зміщення акценту з вивчення музичних творів на становлення внутрішнього світу особистості, активізацію її творчих можливостей, забезпечення подальшого просування учнів та переходу до самонавчання. Безпосередній педагогічний вплив поступово змінювався на опосередкований, виконуючи функцію коригування навчально-виховного процесу та створюючи сприятливі умови для практичної реалізації потреби дитини до самовираження. Адже, за словами Г.Нейгауза, завдання викладача полягає у тому, щоб стати непотрібним учню, "привити йому ту самостійність мислення, методів роботи, самопізнання та вміння досягати мети, які називаються зрілістю, порогом, де починається майстерність" [3,с.147].

На розвиток виконавської самостійності школярів позитивно впливали органічно включені в процес навчання творчі форми роботи, за допомогою яких вони набували вміння словесно-аналітичного трактування художньо-образного змісту творів, вчилися моделювати зорово-слухові уявлення, обирати доцільні технічні прийоми, аналізувати власну виконавську діяльність, зіставляючи результати із поставленими вимогами. Ефективним виявилось застосування завдань для самостійного виконавського опрацювання музичних творів.

В процесі підготовки музичного твору до художньо-цілісного публічного виконання важливо було ліквідувати психологічний бар'єр перед концертним виступом, розсіяти страх виконавських невдач шляхом моральної підтримки дитини, створення ситуації успіху, усвідомлення особистісних творчих можливостей. На думку Л.Бочкарьова, "домінуючим фактором, що визначає специфіку психічного стану музиканта на естраді є музика, що ним виконується. Захопленість нею, неподоланне прагнення до втілення творчого задуму стає основними збудниками стану творчого натхнення та джерелами естрадного хвилювання" [1,с.250].

З огляду на це, увага учнів сконцентрована була на художньому образі та внутрішній логіці розвитку музичної думки, прививалось прагнення найточніше втілити її в звучанні, використовувались яскраві образно-емоційні асоціації для стимулювання творчого стану під час сценічного виступу. Одною з найбільш цікавих форм залучення школярів до виконавської діяльності стало проведення тематичних музично-поетичних вечорів для учнів та батьків класу: "Зимова фантазія", "Подорож у минуле", "Музичні портрети", "Весна-чарівниця", "Танцювальний майданчик", "Сучасні ритми". Певна тематика концертів, сприятлива психологічна атмосфера налаштовували юних виконавців на необхідний настрій, допомагали виявити своє ставлення до музичного твору, отримати задоволення від процесу виконавської творчості. Крім цього, важливого значення мало повторне звернення до раніше вивчених творів з метою їх виконання на більш якісному рівні.

Таким чином, заключний етап дослідної роботи мав достатню творчу спрямованість, забезпечував активізацію потенційних можливостей учнів, їх творчу самореалізацію в процесі інтерпретації музики, орієнтував на подальшу самостійну діяльність.

**Висновки.** Підсумовуючи результати проведеної роботи можемо констатувати що розроблена методика органічно вписується у навчально-виховний процес позашкільного закладу й значною мірою сприяє розвитку інтелектуальної, емоційної, вольової та креативної сфери особистості, формуванню виконавських якостей та музично-творчих здібностей. Завдяки наведеним формам та методам роботи учні змінили відношення до

виконавської діяльності з репродуктивного на активно-творче, розширили свої знання, збагатили музично-естетичний кругозір знайомством з творами різноманітних жанрів, стилів та напрямків, навчилися слухати та контролювати свою гру, самостійно застосовувати отримані знання та навички, що поставало своєрідним індикатором сформованості необхідних компонентів музично-виконавської підготовки та загального підвищення її рівня.

Проведене дослідження не вичерпує все коло питань, пов'язаних з даною проблемою, а виявлені в результаті дослідження закономірності можуть стати основою для подальшого оновлення змісту початкової мистецької освіти.

#### Література

1. Бочкарев Л.Л. Психология музыкальной деятельности. М.: Изд-во института психологи. – М.: РАН, 1997. – 352 с.
2. Музыкальное образование в школе. (ред. Л.Школяр) М.: Академия, 2001. – 232 с.
3. Нейгауз Г.Г. Об искусстве фортепианной игры. М.: Музыка, 1988. – 240 с.
4. Позашкільна освіта в Україні (нормативно-правові акти). К.: НЕНЦ, 2002. – 304 с.
5. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька. К.: ІЗМН, 2002. – 270с.
6. Тимакин Е.М. Воспитание пианиста. М.: Сов.композитор, 1989. – 144с.
7. Цыпин Г.М. Обучение игре на фортепиано. М.: Просвещение, 1984. – 176 с.

#### Анотація

*У статті розглянуто основні підходи щодо методичного забезпечення процесу музично-виконавської підготовки учнів позашкільного закладу з метою його спрямованості на їх художньо-творчий розвиток, викладено змістове наповнення етапів дослідно-експериментальної роботи по впровадженню розробленої методики.*

#### Аннотація

*В статье рассмотрены основные подходы по методическому обеспечению процесса музыкально-исполнительской подготовки в школах эстетического воспитания, изложено содержание этапов формирующего эксперимента по внедрению методики, направленной на художественно-творческое развитие учащихся.*

©2007

Нікішина Т.В.

### ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПРОФЕСІЙНО-ТВОРЧОГО САМОВИРАЖЕННЯ ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

**Постановка проблеми у загальному вигляді...** Національна доктрина розвитку освіти засвідчує той факт, що для утвердження розвиненого громадянського суспільства потрібна підготовка освічених, моральних, мобільних, конструктивних і практичних людей, здатних до співпраці, міжкультурної взаємодії. Україна потребує професіоналів; які мають глибоке почуття відповідальності за долю країни, її соціально-економічне процвітання [3, с.11].

Виникнення педагогічної діяльності є давнім явищем, що сягає античної Греції (VI-IVст.ст. до н.е.), "коли у містах-полісах виникли перші школи і освіченість стала вважатись привілеєм вільного громадянина... У слові "педагог" є пряме значення, пов'язане зі спеціальною справою, – вести, супроводжувати дитину. Поступово значення це розширилося..." [2, с.7]. "Спеціальна справа" – давня ознака діяльності, що тепер називається "професійною". Відповідно той, хто якісно здійснює діяльність за певною професією – професіонал ("суб'єкт професійної діяльності, що має високі показники професіоналізму особистості та діяльності, самоефективності, що має високий професійний і соціальний статус, систему особистісної та діяльнісної нормативної регуляції, що динамічно розвивається, постійно спрямований на саморозвиток і самовдосконалення, на особистісні і професійні досягнення, що мають соціально-позитивне значення" [1, с.73, с.227], професіонал обов'язково має інтегральні показники професіоналізму ("ефективність професійної діяльності; процесуальні характеристики діяльності; розвиненість професійного спілкування; зрілість особистості професіонала") [1, с.96].

**Аналіз публікацій і досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми...** Історія дослідження проблеми професійного розвитку вчителя, творчого самовираження у професійній діяльності рясніє різноманітними підходами до розв'язання проблеми теоретичного спрямування: К.Абульханова-Славська, Ю.Азаров, О.Андрієнко, В.Антоновська, Л.Баданіна, Л.Байкова, О.Васильєва, Є.Вахромов, Н.Вербицька, Л.Гребенкіна, В.Гревцева, М.Громкова, Г.Данилова, В.Демиденко, І.Демічева, А.Деркач, В.Зазикін, В.Кан-Калик, А.Клочко, І.Колесникова, Н.Кузьміна (Головка-Гаршина), В.Кукушин, М.Нікандров, А.Роботова, А.Сейтешев, О.Синиця, С.Сисоєва, Г.Скок, А.Сущенко, Т.Сущенко, І.Шапошникова та ін. Проте на сьогодні існує невідповідність між теоретичними розробками і практичними можливостями забезпечення розвитку вчителів